

Т. В. Берестяна, асистент,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»¹

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Розглянуто чинники, які впливають на сучасну продовольчу безпеку, а

similar papers at core.ac.uk

provided by Institutional Repository of Vadym Hetma

Розсмотренно факторы, которые влияют на современную продовольственную безопасность, а также изложены главные пути её поддержания в мире и в Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, индексы цен, баланс продовольствия, продовольственная политика.

Factors which influence on modern food safety are considered, and also the main ways of its maintenance in the world and in Ukraine are expounded.

Key words: food safety, price index, food balance, food policy.

Постановка проблеми. Проблема продовольчого забезпечення населення одна з найдавніших. Зростання чисельності населення та зменшення внаслідок урбанізаційних процесів придатної для землеробства землі обумовили загострення можливостей забезпеченості продовольством і в глобальному, і національному масштабі.

Продовольча проблема глобальна тому, що для її розв'язання недостатньо зусиль окремих держав, а потрібне налагоджене співробітництво всіх країн, незалежно від їхнього суспільного ладу. Зрештою, на ній органічно зав'язані й інші глобальні проблеми сучасності — демографічна, екологічна, енергетична та ін.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій у продовольчому забезпеченні населення з метою пошуку реальних шляхів гарантування продовольчої безпеки загалом.

За будь-яких обставин продовольча безпека має розглядатись як відповідна функція держави, що являє собою сукупність організаційних форм і економічних методів, взаємозв'язаних на міжнародному, національному та регіональному рівнях у єдиний механізм, який регулюється правовими нормами і дає змогу тій чи тій країні стабілізувати рівень продовольчого забезпечення населення.

¹ Науковий керівник д-р екон. наук, професор Дем'яненко С.І.

Складовою такого механізму в конкретному розумінні є такі ланки (рис. 1):

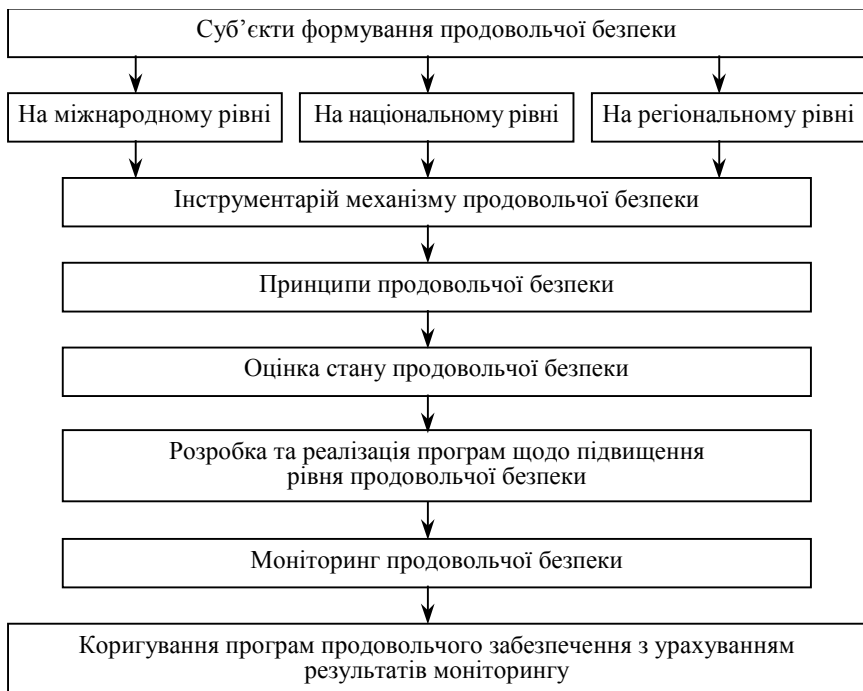

Рис. 1. Структура механізму формування і регулювання продовольчої безпеки.

Такі уніфіковані складові продовольчої безпеки потребують конкретизації та адаптації з урахуванням рівня розвитку національних економік, фактичного купівельного попиту населення, демографічної ситуації та особливостей формування продовольчого фонду.

У сучасному світі спостерігається нерівномірність у виробництві та споживанні продуктів харчування. В країнах з недостатнім розвитком сільськогосподарського виробництва, як правило, і виникають проблеми з продовольством. Подолати продовольчу проблему самотужки такі країни не зможуть. Тим більше, що і в цих країнах загострення проблеми продовольчого забезпечення доповнюється наростаючою нестачею питної води.

Гостра нестача питної води, дефіцит найпростіших продовольчих ресурсів зумовлені насамперед неконтрольованим зростанням обсягів споживання. Відповідно до матеріалів Національної розві-

дувальної ради США, 2015 року очікується збільшення кількості жителів Землі ще на 1 млрд. Таким чином, приріст населення планети за перші 15 років XXI століття становитиме близько 16 %, тоді як посівні площі пшениці в усьому світі за цей період збільшаться на 2,5—3 %, а посівні площі рису й зовсім скоротяться на 0,8—1 %.

За останні 20 років людство стало свідком докорінного перелому тренда цін на продовольство. І якщо останнє десятиліття XX століття давало підстави для оптимістичних прогнозів, то перші десять років нинішнього цих надій не виправдали.

Визначальною рисою цього процесу є те, що ціни на продовольство значно випереджають інші ціни, і як наслідок постійно скорочується економічна доступність продовольства.

За даними FAO, індекс продовольчих цін на головні товари за період 2000—2010 рр. набув таких відчутних змін (табл. 1)

Таблиця 1

ДИНАМІКА ІНДЕКСУ ЦІН НА ГОЛОВНІ ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ

ІНДЕКСИ ПРОДОВОЛЬЧИХ ЦІН FAO

Період	Індекси по видах продовольчої продукції					
	Загальний	М'ясо	Молочні продукти	Зернові	Олії та жири	Цукор
2000	90	96	95	85	68	116
2001	93	96	107	86	68	123
2002	90	90	82	95	87	98
2003	98	97	95	98	101	101
2004	112	114	123	107	112	102
2005	117	120	135	103	104	140
2006	127	119	128	121	112	210
2007	159	125	212	167	169	143
2008	200	153	220	238	225	182
2009	157	133	142	174	150	257
2010	185	152	200	183	193	302
У т.ч. січень	180	140	202	170	169	376
лютий	176	142	191	164	169	361
березень	168	145	187	158	175	265
квітень	170	151	204	155	174	233
травень	170	152	209	155	170	216
червень	168	152	203	151	168	225
липень	172	151	198	163	174	247
серпень	183	155	193	185	192	263
вересень	194	153	198	208	198	318
жовтень	205	157	203	220	220	349
листопад	213	160	208	223	243	373
грудень	223	166	208	238	263	398
2011 січень	231	166	221	245	278	420

Джерело: офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (<http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru>).

З наведених даних можна зробити висновки:

1. За 10 років індекс цін збільшився по всіх видах продовольства практично у 2 рази.

2. Особливо стрімке зростання цін спостерігалось протягом 2010 р.

3. Така цінова ситуація зайвий раз показала, що в сучасному світі проблема продовольчого забезпечення населення залежить не тільки і не стільки від обсягів виробництва продовольства, скільки від полатоспроможного попиту населення.

Це дає підставу стверджувати, що глобальна продовольча криза стала набагато відчутнішою, особливо коли її прояви поєднати з проблемою водних ресурсів. За розрахунками FAO, щоб одержати 1 кг картоплі, потрібно 1000 літрів води, кукурудзи — 1400, пшениці — 1450, курятини — 4600 літрів. Рекомендована норма витрати води людиною становить 50 літрів на добу. І в Україні з кожним роком все гострішою стає проблема забезпеченості питною водою, оскільки сільське господарство за обсягом споживання води і далі залишається «найводосмікшою» галуззю.

В глобальному, світовому розумінні причини стабільного зростання цін на продовольство слід шукати в ринковому дисбалансі попиту та пропозиції. Зростання попиту підтримується двома основними чинниками: використанням агросировини для виробництва біопалива і зміною раціону жителів країн, що розвиваються, які почали споживати більше м'яса.

За оцінками Міжнародного валютного фонду, від 15 до 30 % зростання цін на продовольство є результатом вирощування зернових культур для виробництва біопалива. З іншого боку, виробництво етанолу — основного замітника автомобільного пального — дає змогу стримувати зростання цін на нафту і сприяє зниженню інфляції в країнах — великих імпортерах нафтопродуктів.

Найбільшою проблемою для аграріїв залишаються кліматичні катаклізми, які почастишали в останні роки та разом із ерозією ґрунтів призводять до скорочення придатних для посівів площ.

Приміром, наприкінці 2010 р. року аналітики були стурбовані тим, що збереження посушливої погоди в грудні і січні може завдати шкоди врожаюм ріпаку. За даними аналітичного агентства Oil World, із середини 2010 року спостерігається скорочення ринкової частки соняшникової та ріпакової олії; зниження рівня світових перехідних запасів соняшникової сировини.

Аналітики Oil World за підсумками 2010 року склали п'ятірку найбільших виробників ріпаку, до якої входять Європейський Союз, Китай, Канада, Індія й Україна. Високе місце України по-

яснюється придатними кліматичними умовами і наявністю родючого ґрунту. Агрохолдинги оперативно сконцентрували фінансові активи на вирощуванні сировини для біопалива (яке виробляється, на жаль, не в нашій країні).

Проблема забезпеченості продовольством населення є актуальною і для України, незважаючи на її родючі землі, сприятливий клімат і достатній розвиток продуктивних сил. Внаслідок непродуманого реформування аграрного сектору держава неспроможна використовувати свої природні ресурси та величезний виробничий, економічний та фінансовий потенціали в інтересах своїх громадян. Скорочення і обезцінення грошових доходів населення на внутрішньому ринку призвели до катастрофічного падіння споживчого попиту й зубожіння основної маси населення.

Про зрослі проблеми у продовольчому забезпеченні населення України переконливо свідчать такі дані (табл. 2).

Таблиця 2

**СПОЖИВАННЯ ОСНОВНИХ ПРОДУКТІВ
ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ**

(на одну особу за рік; кілограмів)

Продукти	Роки								Скільки недоспоживається, порівняно з 1990р., кг
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
М'ясо та м'ясо-продукти вкл. субпродукти і жир-сирець	68,2	38,9	32,8	39,1	42,0	45,7	50,6	49,7	-18,5
Молоко та молочні продукти	373,2	243,6	199,1	225,6	234,7	224,6	213,8	212,4	-168,8
Яйця, шт.	272	171	124,9	123,5	119,5	115,9	115,4	111,7	-29,3
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобови)	141,0	128,4	124,9	123,5	119,5	115,9	115,4	111,7	-29,3
Картопля	131,0	123,8	135,4	135,6	133,6	130,4	131,8	133,0	+2
Овочі та баштанні про-довольчі культури	102,5	96,7	101,7	120,2	126,7	118,4	129,2	137,1	+34,6

Продукти	Роки								Скільки недопозається, порівняно з 1990р., кг
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	47,4	33,4	29,3	37,1	34,8	42,1	43,5	45,6	-1,8
Риба та рибні продукти	17,5	3,6	8,4	14,4	14,1	15,3	17,5	15,1	-2,4
Цукор	50,0	31,6	36,8	38,1	39,5	40,0	40,9	37,9	-12,1
Олія	11,6	8,2	9,4	13,5	13,6	14,3	15,0	15,4	+3,8

З наведених даних можна зробити наступні висновки:

1) за 19 років від періоду, коли почався різкий спад аграрного виробництва, так і не вдається повернутись на ті рубежі продовольчого забезпечення населення України;

2) хоча по таких видах продовольства, як картопля, овочі і олія рівень споживання 1990 р. перевищено, однак це ще не означає, що гострота продовольчого забезпечення зменшилась;

3) в Україні ще досі гостропроблемним є забезпечення потреб населення в тваринницькій продукції, тобто та, яка досить істотно впливає на баланс білка. У 2009 р. в Україні порівняно з 1990 р. споживалось м'яса і м'ясних продуктів на 18,5 кг та молока і молочних продуктів — на 168,8 кг менше. Мабуть не варто тут наголошувати, що збіднений тваринницькою продукцією раціон є досить неповноцінний для людини;

4) такий низький рівень споживання продукції тваринного походження викликає потребу заміни молока і м'яса калоріями інших продуктів, зокрема рослинного походження. Так, в Україні нині споживається на 34,6 кг більше овочів, на 3,8 кг більше олій, на 2 кг більше картоплі (порівняно з 1990 р.). Зазначимо, що в тому 1990 р. споживання продовольства населенням України наближалось до науково обґрунтованих норм.

5) розбалансованість харчових раціонів за видами продовольства ще досі позначається на низькій енергонасиченості їх, а зростання цін призводить до того, що, по-перше, скорочується економічна доступність продовольства і, по-друге, загальна калорійність стає загрозою для життя людини.

Про це свідчать дані табл. 3.

Таблиця 3

**СЕРЕДНЬОДОБОВЕ СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯМ ОСНОВНИХ МІКРО-
ТА МАКРОЕЛЕМЕНТІВ У СКЛАДІ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ**

(у розрахунку на одну особу)

Продукти	Роки								Скільки недоспоживається, порівняно з 1990 р..
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Калорійність, ккал	3597	2696	2661	2916	2935	2940	2998	2946	-651
Протеїн, г	105,3	77,7	73,4	79,7	80,0	79,0	80,3	78,8	-26,5
Жири, г	124	77,1	71,7	89,7	92,5	95,5	99,5	99,7	-24,3

На основі даних, наведених у табл. 3, стає ще очевиднішою проблема продовольчого забезпечення населення України. Калорійність раціону за період 1990—2009 рр. знизилась на 18 %, тобто щодобово населення України не доїдає 651 ккал. Протеїнове забезпечення харчування скоротилось ще більше — на 25 % і як наслідок, якщо у 1990 р. на кожні 100 ккал споживали 2,9 г протеїну та 3,4 г жирів, то у 2009 р. — відповідно 2,9 г протеїну і 3,3 г жирів. Здавалося б, що якість раціону не змінилась, однак такий висновок робити не можна, бо якщо у 1990 р. питома вага протеїну і жирів тваринного походження у загальному споживанні становила майже 63 %, то тепер ці компоненти на 67 % забезпечується продовольством рослинного походження.

Варто звернути увагу ще на одне проблематичне питання — це економічна доступність продовольства, тобто здатність населення купувати потрібні йому продовольчі товари за цінами, що складаються на ринку. Досить зазначити, що порівняно з 2000 р. місячна вартість продовольчого кошика в Україні зросла з 182,4 грн до 532,7 грн, тобто у 2,9 разу. Якщо у тому ж 1990 р. витрати з родинного бюджету на харчування становили 30,2 % (на той час це був рівень, близький до європейського), то тепер вони вже досягли 62,7 %. А це означає, що вага (насиченість) на харчування зменшилась з 119,1 ккал до 46,9 ккал, тобто в 2,5 разу.

А це є свідченням відсутності в Україні чіткої державної продовольчої політики, як регулятора продовольчого забезпечення населення. Бо важко зрозуміти, як можна за умов різного ско-

рочення продуктів тваринництво нарощувати обсяги продажу зерна і практично звести нанівець всю кормову базу, що й призвело до занепаду тваринницьких галузей.

Водночас Україна, як і раніше, залишається одним із найбільших експортерів сільськогосподарської продукції. За підсумками 2009/2010 маркетингового року вона посідала третє місце у світі за обсягами експорту зерна з показником на рівні 20,5 млн тонн; перше місце за обсягами експорту ячменю, вивезення якого становило 6 млн. тонн, що відповідає приблизно третині світового ринку цієї злакової культури; шосте місце за обсягами експорту кукурудзи (5,3 млн тонн).

Коли йдеться про продовольче забезпечення населення України, то тут варто ще раз наголосити на тому, що в країні досі відсутня чітка державна продовольча політика внаслідок чого спостерігається постійне і досить тривале розбалансування харчового раціону людини, надмірне споживання одних видів продовольства (хліба, картоплі, цукру) на фоні стрімкого скорочення тваринницької продукції. Викликано це недоліками аграрної політики, низькою продуктивністю сільського господарства і хронічною на цій основі недовантаженістю підприємств харчової промисловості.

Можливості збільшення виробництва сільськогосподарської продукції далеко не вичерпані. Це:

- підвищення родючості ґрунтів, що пов'язано з успіхами агромеліорації та агрохімії;
- підвищення біологічної продуктивності сільськогосподарських культур шляхом упровадження досягнень сільськогосподарської генетики й селекції;
- виведення продуктивних порід худоби;
- ефективне використання сонячної енергії для фотосинтезу органічної маси ті впровадження генної інженерії;
- підвищення біологічної продуктивності Світового океану та широке впровадження аквакультури.

З метою кардинальної зміни ситуації основні напрями державної аграрної політики мають бути спрямовані на створення умов для розвитку й формування в Україні високоефективного конкурентоспроможного на внутрішньому та зовнішньому ринках сільськогосподарського виробництва, забезпечення продовольчої безпеки держави і формування експортного потенціалу. Самозабезпечення населення країни продовольством передбачає задоволення потреби у ньому насамперед через внутрішнє його виробництво й подальше просування на ринок, що мінімізує вплив зовнішніх чинників. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та сировини зав-

жди розглядаються як узагальнюючий результат господарської діяльності агропідприємств, адже при розв'язанні проблем гарантування продовольчої безпеки найбільшої ваги набувають питання кількісного і якісного продовольчого забезпечення.

Література

1. *Лукінов І.І., Саблук П.Т.* Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України // *Економіка України*. — 2000. — № 9. — С. 62—81.
2. Міністерство сільського господарства США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usda.gov/wps/portal/usdahome>.
3. *Хорунжий М.Й.* Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники // *Економіка АПК*. — 2003. — № 6. — С. 146—152.
4. *Худавердієва В.А.* Проблеми продовольчої безпеки в Україні // *Економіка АПК*. — 2011. — № 3. — С. 23—27.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011 р.

УДК 338.436

А. В. Білич, студентка факультету економіки агропромислового комплексу
(ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»)

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ (НА ПРИКЛАДІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО І КАГАРЛИЦЬКОГО РАЙОНІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті досліджено теоретичні аспекти економічної ефективності та вартості суб'єктів господарської діяльності, обґрунтовано критерії виділення трьох станів економіки підприємств залежно від їх можливостей до створення та нарощування вартості свого бізнесу, а також визначено основні фактори впливу на даний інтегральний показник ефективності.

Ключові слова: економічна ефективність, вартість підприємства, стан економіки, рентабельність авансованого капіталу, ставка дохідності.

В статье исследуются теоретические аспекты экономической эффективности и стоимости субъектов предпринимательской деятельности, обосновываются критерии выделения трех состояний экономики предприятий в зависимости от их возможности создания и приумножения стоимости своего бизнеса, а также определяются основные факторы влияния на данный интегральный показатель эффективности.